

Η ζωή των ραγιάδων στη Θεσπρωτία λίγο πριν την απελευθέρωση της Ηπείρου το 1912-13

Ευαγγελία Τσαμάτου
Καθηγήτρια Αγγλικής Φιλολογίας, ΜΑ

Κατά τη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του εικοστού αιώνα, ολόκληρη η Ήπειρος και ιδιαίτερα το υπόδουλο τμήμα της, βρισκόταν σε αναβρασμό. Η προσδοκία της επικείμενης απελευθέρωσης και οι πολιτικές και στρατιωτικές διεργασίες που προετοίμαζαν τη μεγάλη στιγμή, κρατούσαν τον πληθυσμό, χριστιανικό και μουσουλμανικό, σε μια υπερδιέγερση, που συχνά οδηγούσε σε συγκρούσεις. Το πρόβλημα ήταν εντονότερο σε περιοχές με ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, όπως η Σκάλα της Παραμυθιάς. Αυτά τα χρόνια, δηλαδή κατά την πρώτη δεκαετία του εικοστού αιώνα, η περιοχή γύρω από τη Σκάλα υπήρξε θέατρο συχνότατων συγκρούσεων μεταξύ των Οθωμανών και των ελληνικών ανταρτικών ομάδων, αρχικά, και του ελληνικού στρατού στη συνέχεια. Τα χωριά γύρω από τη Σκάλα και πιο πολύ το Λευτεροχώρι, η Σέλιανη και το Πόποβο έγιναν πολλές φορές τα χρόνια αυτά, στόχοι επιδρομών, βιαιοπραγιών, λεηλασιών και εμπρησμών.

Ο Σπύρος Μουσελίμης γεννήθηκε το 1898 στο Πόποβο, όπου και πέρασε τα παιδικά του χρόνια. Ένα παιδί, που μεγαλώνει σ' ένα τέτοιο κλίμα και που διαθέτει την ευαισθησία του μελλοντικού συγγραφέα, αποτυπώνει μέσα του εικόνες, που θα τις μεταφέρει στο χαρτί με πολλή ενάργεια στην υπόλοιπη ζωή του, για να επαληθευτεί η γνωστή ρήση, που λέει ότι η πραγματική πατρίδα κάθε ανθρώπου είναι η παιδική του ηλικία.

Αυτά τα πολύ έντονα παιδικά του βιώματα μεταφέρει με γλαφυρό τρόπο σε διηγήματα, που δημοσίευσε κατά καιρούς σε εφημερίδες της εποχής και περιέλαβε αργότερα, το 1970, στο βιβλίο του, με τίτλο «*Από τα χρόνια της σκλαβιάς*». Εκτός όμως από το βιβλίο αυτό, και στο υπόλοιπο έργο του υπάρχουν πολλές καταγραφές, που μεταφέρουν στιγμιότυπα από την τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας στην περιοχή της Παραμυθιάς.

1 1 Το κείμενο αυτό περιέχεται στο βιβλίο «ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΤΗΣ ΣΚΑΛΑΣ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ», Έκδοση Δήμου Σουλίου, 1913. 2

Οι καταγραφές αυτές, εκτός από την ηθογραφική και λαογραφική τους διάσταση έχουν και την ιστορική τους αξία. Αυτό, γιατί η Ιστορία βρίσκεται πάντοτε σε μια διαλεκτική σχέση με τη Λογοτεχνία και την Λαογραφία. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τι θα ήταν η μικρασιατική καταστροφή στη συνείδησή μας χωρίς τα «Ματωμένα χώματα της Σωτηρίου ή το «Νούμερο 31328» του Βενέζη και τόσα άλλα λογοτεχνικά έργα γύρω από αυτήν. Σίγουρα, χωρίς αυτά τα έργα θα ήταν ευκολότερο το έργο εκείνων που προσπαθούν να πείσουν ότι το όλη αυτή η υπόθεση ήταν ένας συνωστισμός στο λιμάνι της Σμύρνης.

Διαβάζοντας κανείς τα γραπτά του Μουσελίμη² γύρω από την τη τελευταία περίοδο της τουρκοκρατίας στην περιοχή μας, αλλά και άλλες καταγραφές, όπως του Σταύρου Παπαμώκου στο βιβλίο του «Η Σέλλιανη»³, συμπεραίνει ότι οι σχέσεις Τούρκων – Ραγιάδων στην περιοχή μας ήταν σχέσεις απόλυτης υποτέλειας και μεγάλης έντασης, ιδιαίτερα στο τέλος του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα. Ως βασικούς λόγους που συνέτειναν σ' αυτό, θα μπορούσε κανείς να αναφέρει επιγραμματικά, τους παρακάτω:

Ο κάμπος της Παραμυθιάς και του Φαναρίου, κρατούσε ισχυρή τη σχέση τσιφλικά – κολλήγου, με όλα τα επακόλουθά της.

Το χαμηλό πνευματικό επίπεδο των Μουσουλμάνων της περιοχής, που οφειλόταν σε παντελή έλλειψη σχολείων και παιδείας. Αρκεί να αναλογισθεί κανείς το ρόλο της Ζωσιμαίας Σχολής στα Γιάννενα. Η φοίτηση μουσουλμάνων στη Ζωσιμαία είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νησίδων προστασίας των Χριστιανών μέσα την στους κόλπους της οθωμανικής εξουσίας.

Η συγκρουσιακή σχέση χριστιανών και εξισλαμισθέντων, πρώην χριστιανών, που ήταν πολλοί στη Θεσπρωτία.

Η απόλυτη κυριαρχία στην εξουσία της περιοχής, για 150 χρόνια και πλέον, της οικογένειας Πρόνιου, που, τις περισσότερες φορές λειτουργούσε αυτόνομα και έξω από τους κανόνες της οθωμανικής εξουσίας, με αποκλειστικό γνώμονα τα συμφέροντά της.

Η γεινίαση της περιοχής με το Σούλι, καταφύγιο ανέκαθεν των αμφισβητιών και πολεμίων της οθωμανικής κυριαρχίας, δημιουργούσε συχνές συρράξεις με εύκολα θύματα τους χριστιανούς κυρίως των πεδινών περιοχών.

Ο ανταγωνισμός Οθωμανών και ανταρτικών ελληνικών ομάδων για τον έλεγχο του στρατηγικού περάσματος της Σκάλας.

Τέλος, η αλβανική προπαγάνδα και η δράση εθνικιστικών αλβανικών κύκλων, ήταν πάντοτε ένα πολύ σοβαρό σημείο τριβής μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων της Θεσπρωτίας.

2 Σπύρου Μουσελίμη, Από τα χρόνια της σκλαβιάς, Γιάννινα 1970.

3 Σταύρου Παπαμώκου, Η Σέλλιανη. Χθές και σήμερα, Αθήνα 1997.

Όλα τα παραπάνω δημιουργούσαν μια ζοφερή πραγματικότητα για τους Χριστιανούς. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρει κανείς κάποια αποσπάσματα από το διήγημα του Μουσελίμη «Ραγιάς κι αφέντης», που περιγράφουν πολύ καθαρά τις σχέσεις κολληγού-τσιφλικά που αναφέραμε παραπάνω.

«... Ξένα είναι τα βώδια, αλλουνού ο σπόρος, δεν είναι δικό του το χωράφι. Δεν ορίζει ούτε το αχυροκάλυβο που ξενυχτάει. Όλα ανήκουν στον τιμαριούχο, τον τσιφλικά, το σπαή, τον αγά, τον άρχοντα, τον αφέντη. Αυτός δεν έχει τόπο ούτε για ταφή. Και αν ο αφέντης δεν του επιτρέψει να χωματιστεί νεκρός, θ' απομείνει άταφος να τον φαν τα όρνια σαν το ψοφίμι. Λαμβάνει το μήνυμα πως το χτήμα που δουλεύει από χρόνια δόθηκε από τον αφέντη σε άλλον ραγιά να το δουλεύει. Ταμπλάς έπεσε και τον βάρεσε και σωροβολιάστηκε σιάδι. Την αυγή ο αστραποκαμμένος μ' ένα παλιοσκούτι ριμμένο στον πλάτη, η γυναίκα φορτωμένη τα πράγκαλα του νοικοκυριού, ένα πλυτοκάκαβο, μια γάστρα ένα σκαφιδένιο ξυλοπίνακο κι η κόρη το μικρό αδέρφι γκότσι, διαβαίνουν άλαλοι φιδιζωσμένοι, καταστενοχωρημένοι, που να τους έκοβες αίμα δεν θα έβγαινε πίκια.

Που πηγαίνουν; Στην αντάρρα, στο χαμό και στον τσακισμό. ...»

Και λίγες γραμμές ακόμα από το διήγημα «Η ζωή των σκλάβων», χαρακτηριστικές της αλαζονείας και της έπαρσης του δυνάστη.

«Με το μαρτίνι στον πλάτη ανηθαίνει τον ανήφορο στην Τριόδα ο αρβανίτης αγάς από τα τουρκοχώρια για τα Γιάννενα. Δυο Γκραίκοι κατηβάζουν τον κατήφορο, καθάλλα σε κοκκαλιάρικο άλογο, το Λιάκο τον κλέφτη, ντυμένο με παλιοσκούτια κι αξούριστο, τελεμένο από την αρρώστια για το γιατρό.

Άμα κρούχτηκαν, οι Χριστιανοί έβαλαν το χέρι στο στήθος και χαιρέτισαν τον Τούρκο λέγοντας: πολλά τα έτια τσ' αφεντιάς σου.

Ο αγάς αντί χαιρετισμού φώναξε αγριεμένα.

-Γιατί μπρε παλιογκιαούρη δεν κατηθαίνεις από τ' αλογο; Θέλεις να κατηβάσω το μαρτίνι και να σου δείξω;

-Είναι άρρωστος αγά μου βαριά, δε σκώνετα από το σιάδι, μόλις στέκεται καθάλα, απολογήθηκαν μ' ένα στόμα οι δυο συνοδοί.

-Να τον κατηβάσετε σεις ωρέ! Να περάσω γω και ξαναβάλτε τον καθάλα.

-Έτσι να ζήσεις άσε μας αγά μου, είναι σωματερός και δε σκώνετα καλοπίχερα.

-Να τον κατηβάσω εγώ .

Και λέγοντας αυτά ζυγώνει τ' άλογο και με μια σπρωξιά ρίχνει κάτω τ' ανάσκελα τον άρρωστο και φεύγει βλαστημώντας.»

Αξίζει ακόμη για να συμπληρωθεί η εικόνα, να διαβαστούν λίγες γραμμές από μια παιδική ανάμνηση του συγγραφέα από το κάψιμο του Ποπόβου, παραμονές της απελευθέρωσης. Είναι μια εμπειρία τραγική, που

την έζησαν και οι κάτοικοι της Σέλιανης και του Λευτροχωριού, μετά την ανακατάληψη της Σκάλας από τους Τούρκους. 4

Ο τίτλος του διηγήματος είναι «Φευγάστε χωριανοί!» και πρωτοδημοσιεύτηκε στην Ηπειρωτική Εστία το 1945.

«-Σήκου βλαστάρι μου, γρήγορα, σήκου να φύγουμε, τ' έρχονται οι Τούρκοι να μας σφάξουν!

Έτσι άκουσα μέσα στο πρωτοϋπνι μου να μου κραίνει λαχταριστά η μάνα μου. Και λέγοντας αυτά, με τράβηξε με ζόρι από το στρώμα και μ'έστησε ορθό.

-Να βάλει στον κόρφο λίγο ψωμί κι άειντε.

-Τ'είναι μάνα;

-Τι νάειναι γιε μου. Έσπασε η Σκάλα και πήραν σβάρα τους δικούς μας. Άειντε να φύγομε.

Φορτώθηκε η μάνα το σάγισμα που κοιμόμαστε, έβαλε το σακούλι με το ψωμί στον πλάτη, πήρε γκότσι τη σαρμανίτσα πούηταν φασκιωμένη η τσιώτση η αδερφούλα μου η Βάσω, άρπαξε στα χέρια και το μικρότερο αδέρφι μου τον Κίτσιο και κινήσαμε μέσα στο σκοτάδι της νύχτας. Ήταν μικρομάνα η μάνα μου.

Ο πατέρας μου έλειπε. Ήταν με τους αντάρτες του καπετάν Κρομούδα. Τραβήσαμε για το βουνό, για του Κάντα. Η μάνα μου μόλις σάλευε από το βάρος των παιδιών.

Στο δρόμο ανταμώσαμε κι άλλους χωριανούς. Παιδάκια έκλαιαν, μανάδες αναστέναζαν, γριές καταριούνταν τους οχτρούς.....

Πίσω κάτου στο χωριό, ακούγονταν η φωνή του Πρωτόγερου.

-Φευγάστε χωριανοί! Πλάκωσαν οι Τούρκοι.

Κι εγώ ακούγοντας τη φωνή του τουτουνού αρπαζόμουν από τα φουστάνια της μάνας να μη με πάρουν.

Φτάσαμε στην κορφή του βουνού. Οι Τούρκοι στο χωριό έβαλαν φωτιά. Από τις φλόγες έφεγγαν σαν μέρα τα γύρω βουνά.

Το πρωί δεν υπήρχε πια χωριό. Έμεινε όμως μέσα μας, από τον μικρό ως τον μεγάλο, η ελπίδα. Η ελπίδα της λευτεριάς. Ο πόθος της εκδίκησης. Ήμασταν Έλληνες. Δεν ήμασταν πια ραγιάδες.»

Και για να συμπληρώσω την περιγραφή για το τι σήμαινε ραγιάς στη Θεσπρωτία εκείνα τα χρόνια, μεταφέρω ένα μικρό απόσπασμα από το βιβλίο «Η Σέλλιανη» του Σταύρου Παπαμώκου.

«Κάθε Έλληνας (γιατί δεν υπήρχαν Τούρκοι καλλιεργητές...) καλλιεργητής, εκτός των καθιερωμένων φόρων τους οποίους ήταν υποχρεωμένος να προσφέρει στο κράτος, επιπλέον, υποχρεούνταν να προσφέρει στον αγά κι αφέντη των χωραφιών που καλλιεργούσε, τέσσερα δέκατα της παραγωγής του, ένα πρόβατο το χρόνο, ένα αριθμό από κότες, αυγά, μια ποσότητα βούτυρο και καρπούς από τα δέντρα του. Ακόμη υποχρεούνταν να καλλιεργεί ένα χωράφι από το οποίο ο αγάς έπαιρνε ολόκληρη την παραγωγή. Αυτό το χωράφι λεγόταν παρασπόρι. Εκτός

αυτών, υποχρέωση των ραγιάδων ήταν να προσφέρουν στα σπίτια των αγάδων, σε κάθε κοινωνική εκδήλωση που έκαναν, γάμους, γεννήσεις ή λύπες, διάφορα δώρα. ... Υποχρεούνταν ακόμα να προσφέρουν και προσωπική 5

εργασία στα σπίτια των αγάδων. Πολλοί αγάδες ήσαν αδίστακτοι, υπέρμετρα απαιτητικοί και μεταχειρίζονταν τους Έλληνες σαν είλωτες. Και όταν αυτοί αδυνατούσαν να ανταποκριθούν δέχονταν σοβαρές κυρώσεις. Αυτές ήταν ξυλοδαρμοί, βασανιστήρια, εκδίωξη από τα κτήματα που καλλιεργούσαν, αλλά ακόμη και από τα σπίτια που κατοικούσαν.»

Στο ίδιο βιβλίο του Σταύρου Παπαμώκου γίνεται λεπτομερής εξιστόρηση της ένοπλης αντίστασης των κατοίκων της Σέλιανης στις αδηφάγες απαιτήσεις του Μουσταφά Πρόνιου, σε βάρος τους. Αυτό έγινε το καλοκαίρι του 1879. Τα γεγονότα εκείνα είχαν πάρει μεγάλη έκταση και ασχολήθηκε με αυτά ο τύπος της εποχής. Σχετικό δημοσίευμα υπάρχει στη εφημερίδα «ΩΡΑ», στο υπ' αριθμ. 270 φύλο της 3ης Αυγούστου του 1879. Με παρέμβαση του Μητροπολίτη Παραμυθιάς και μετά το θόρυβο που δημιουργήθηκε στον αθηναϊκό τύπο (εκτός από την «ΩΡΑ», ασχολήθηκε με το θέμα και η αθηναϊκή εφημερίδα «ΑΣΤΗΡ» καθώς και εφημερίδες των Ιωαννίνων), η Πύλη, σε μια κίνηση εντυπωσιασμού, εξόρισε τον Μουσταφά Πρόνιο στη Ρόδο. Πολύ σύντομα όμως επανήλθε δριμύτερος στην Παραμυθιά και μάλιστα με την ιδιότητα του εισπράκτορα των φόρων.

Σήμερα, εκατό και πλέον χρόνια μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου, βρισκόμαστε στη δίνη μιας βαθιάς και επίμονης κρίσης που εκτός από το βίαιη υποβάθμιση της ζωής μας, υπάρχει η βεβαιότητα ότι πλήττονται πια και κυριαρχικά δικαιώματα της πατρίδας μας. Η γνώση της ιστορίας μας και η άντληση δύναμης και συλλογικής αυτοπεποίθησης από τις επετείους της είναι ένα ισχυρό αντίδοτο για να σταθούμε όρθιοι σ' αυτόν τον δύσκολο καιρό.

Αυτός είναι ο και σκοπός αυτής της γραφής.

Η ιστοσελίδα www.margariti-gr.de ευχαριστεί την κυρία Τσαμάτου για αυτή την συγκλονιστική Ιστορική εργασία, που διαβάζοντας την ο αναγνώστης, καθλώνεται διαπιστώνοντας τον τρόπο διαβίωσης των προγόνων μας, στην μαρτυρική Θεσπρωτία. Παράλληλα, εργασίες σαν και ετούτη, υπενθυμίζουν στις νεότερες γενεές των Θεσπρωτών, τον αδάμαστο, πόθο για τα ελληνοχριστιανικά Ιδανικά των προγόνων μας, με τα οποία ποτίσανε το δέντρο της Λευτεριάς στην περιοχή μας!